

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn tel 668 1242 faks 668 1240 e-post eki@ki.ee

Varimajandus Eestis 2010

(elanike hinnangute alusel)

Tallinn
Aprill 2011

Aruande koostaja: Elmar Orro

Projektigrupi koosseis: Lia Lepane, Mati Reiman, Ingrid Niklus, Piia Jõekalda, Viivika Savina

Eesti Konjunktuuriinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunktuuriinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Varimajanduse osakaal elanike ostudes	4
2. Hinnangud ümbrikupalkadele	12
Kokkuvõte	21
Lisad	
Lisa 1. Küsitlustulemuste protsentjaotused	22
Lisa 2. Küsitlustulemuste protsentjaotused sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes	26
Lisa 2.1. Legaalsete ja illegaalsete kaupade vahel valiku tegemine	26
Lisa 2.2. Varimajanduse osakaal elanike kogukulutustes	27
Lisa 2.3. Ümbrikupalga maksmine	28
Lisa 2.4. Ümbrikupalga maksmine põhi- või lisatöökohal	29
Lisa 2.5. Rahulolu ümbrikupalgaga	30
Lisa 3. Küsitletud kogumi iseloomustus	31

SISSEJUHATUS

Varimajandus tähendab kaupade ja teenuste käivet, mis jääb kõrvale riigi ametlikust majandusest, mis ei kajastu ametlikus statistikas ja maksulaekumistes. Varimajandus eksisteerib suuremal või vähemal määral kõigis riikides ja majanduskeskkondades. Arenenud riigid püüavad selge ja toimiva seadusandluse ning järelevalvesüsteemi kaudu igati varimajandust piirata, kuid päris vabaneda sellest ei ole võimalik. Paljuski sõltub varimajanduse piiramise edukus riigi elanike ja ettevõtjate suhtumisest sellesse. Kui kodanikud austavad õiglast konkurentsi ja nõustuvad riigi maksupoliitikaga, on varimajandusevastast poliitikat riigil hõlpsam ka ellu viia.

Illegaalse majandustegevuse üheks peamiseks ajendiks on ettevõtete soov pakkuda tooteid ja teenuseid odavamalt, et saavutada konkurentide ees eeliseid. Kuid odavamat hinda ei püüta saavutada mitte oma tegevuse efektiivsuse suurendamise kaudu, vaid kulude kokkuhoidmises maksude mittemaksmise teel. Majanduskeskkonna halvenemine on viimastel aastatel sundinud paljusid ettevõtteid kokku puutama teravnenud konkurentsiga ja tihti on see viinud ettevõtteid rahalistesse raskustesse. Majanduslangus on ka üks põhjusi, mis suurendab varimajanduse kasvu. Sealhulgas võidakse palgata ebaseaduslikult tööjõudu, mille tulemusena jäetakse tasumata riigimaksud ja töövõtjatele makstakse nn ümbrikupalka. Sellega rikutakse omakorda konkurentsivõimelist ettevõtluskeskkonda ning läbi maksude alalaekumise vähendatakse ka riigi võimalusi pakkuda elanikele sotsiaalseid hüvesid.

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on analüüsida varimajandust Eestis ning elanike suhtumist sellesse. Üksikasjalikumalt selgitatakse välja elanike seotus ja suhtumine illegaalsete kaupade ja teenuste ostmisesse ning ümbrikupalkade maksmisesse. Tulenevalt teemapüstitusest, jaguneb käesolev töö kaheks peatükiks: esimene peatükk kajastab elanike üldisi eelistusi legaalse ja illegaalse kauba või teenuse ostmisel ja tarbimisel ning varimajanduse osakaalu elanike kogukulutustes; teine keskendub ümbrikupalkade probleematikale. Analüüsi tulemused kajastavad 2010. aasta olukorda ning muutusi, mis on toimunud alates 1999. aastast, mil EKI viis läbi esimese sellealase uuringu.

Töö teostamiseks viis Eesti Konjunktuuriinstituut (EKI) Majandus- ja Kommunikatsiooniministeriumi tellimusel 2010. aasta detsembris läbi elanike küsitluse ning antud töö tugineb 1009 elaniku vastustele. Küsitletud isikud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (18-74 eluaastat), hariduse ja netosissetuleku (leibkonnaliikme kohta kuus) järgi. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused kaalutud vanuse, soo, rahvuse ja regiooni järgi. Küsitlustulemuste protsentjaotused on toodud lisa 1, sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes lisa 2, küsitletud kogumi iseloomustus on esitatud lisa 3.

KOKKUVÕTE

Varimajanduse osakaal elanike ostudes

Eelmine varimajanduse olukorda uuriv küsitlus toimus 2008. aastal. Võrreldes eelmise küsitluse tulemusega on 2010. aastal suurenenud nende tarbijate osa, kes lähtuvad oma ostuotsustes vaid kaupade või teenuste soodsamast hinnast ja ei pööra tähelepanu selle võimalikule illegaalsele päritolule. Vaid hinnast lähtuvate vastajate osakaal kõigist küsitletutest oli 2010. aastal 18% (2008. a 12%). Teadlikult nn mustalt turult ostetud kaupade ja teenuste kulutused moodustasid 2010. aastal 9% inimeste kogukulutustest. Kui kümnendi algusest 2008. aastani varimajanduse osakaal elanike ostudes vähenes (2008. a moodustasid kulud varimajandusele 7% kogukulutustest), siis 2010. aastal toimus selles osas suurenemine. Teenustest tasuti sagedamini mitteametlikult eluaseme remondi- ja ehitusteenuste ning õmblustööde eest. Illegaalsete ostude pingereas olid esikohal küttepuid. Ehkki kümnendi algusega võrreldes on mitteametlike teenuste ja kaupade tarbijaid jäänud vähemaks, on neist mitmete illegaalne tarbimine 2010. aastal suurenenud võrreldes paari aasta taguse ajaga (nt eluaseme remont või ehitamine, autoremont, tubakatooted, mootorikütused).

Hinnangud ümbrikupalkadele

Ümbrikupalka sai 2010. aastal 13% töötajatest (2009. a 9%). Nende töötajate osakaal, kes said kogu oma aastase töötasu illegaalse töötasuna, on viimaste aastatega vähenenud (2010. a 11%, 2009. a 26% ning 2008. a 14% ümbrikupalga saajatest). See vähendas omakorda ümbrikupalga keskmist osakaalu 2010. aastal kogu aastasest sissetulekust 37%-ni. Kõige sagedamini maksti töötasu varjatult ehitus- tööstus- ning kaubandusettevõtetes. Ümbrikupalkade maksmise tõttu jäi riigil 2010. aastal hinnanguliselt saamata 70,24 – 104,62 mln eurot (1099 – 1637 mln krooni) sotsiaalmaksu ning 43,52 – 64,81 mln eurot (681 – 1014 mln krooni) füüsilise isiku tulumaksu. Ligi kolm neljandikku töötavast elanikkonnast ei poolda ümbrikupalkade maksmist. Kõige enamlevinud argument illegaalse töötasu vastu on see, et mitteametlik töösuhe jätab töötajad ilma sotsiaalsetest garantiidest ning sellega seatakse ebaõiglasesse situatsiooni ka ausalt palkade pealt maksude maksjad. Võrreldes 2009. aastaga on ümbrikupalkade mittepooldajate osakaal jäänud pisut väiksemaks, kuid seda peamiselt töötasu seaduslikkusesse neutraalselt suhtuvate inimeste koguarvelt. Illegaalset töötasu selgelt pooldavate inimeste arv aastatega oluliselt ei suurenenud ning jääb alla 10%.

Elanike ootused lähitulevikuks osutusid võrreldes 2009. aasta küsitlusega positiivsemaks. Vastajatest 19% uskus, et illegaalse töötasu osatähtsus 2011. aastal kasvab (2009. a prognoosis uuel aastal kasvu 44%); 13% arvas, et illegaalset töötasu hakatakse vähem maksuma (2009. a arvas nii 6%).